

Arkitekturens retorik – Ex. Val d'Aran i Katalonien

José Luis Ramírez

- Mellan februari och oktober 1994 visades, först i Paris och sedan i Barcelona, en imponerande utställning om modern europeisk stadsbyggnadskonst, eller snarare konst och stadsbyggnad, skickligt komponerad av Jean Dethier och Alain Guiheux. Under titeln *Visiones urbanas/La Ville* (Stadsvisioner/Staden) och temat konstnärens och arkitektens stad visades en tillnärmelsevis fullständig samling konstverk och stadsplaner från alla kända och många mindre kända målare och urbanister från hela Europa för tiden 1870-1993. Utställningens storlek och variation inom sitt tema duperade besökaren. Man drunknade i en så mäktig demonstration av ett enda stadsbyggnadsparadigm att andra perspektiv tedde sig otänkbara.

Ordet VISION refererar till synen, till en total och ögonblicklig betraktelse. Utställningen visade hur konstnärer och arkitekter tänkt sig staden sedan slutet av 1800-talet. Staden framträdde således ur ett estetiskt, inte ur ett etiskt perspektiv, som ett uttryck för, snarare än som ett uttryck av staden. Att utställningen representerade de senaste 120 åren är signifikativt. Den medeltida staden, den arabiska staden eller antikens städer skulle haft svårare att innefattas i utställningens idé utan att man valt bort och sovrat ordentligt.

Vi ondgör oss ständigt över våra moderna förorter och cityplaner och tar ställning mot funktionalismen och mot den alltför rationella och ekonomistyrda stadsbyggnadskonsten. Men även om mycket av det som gjorts under de senaste decennierna kan verka fult och monotont, är det ändå en produkt av samma anda som skapade t.ex. Sant Petersburg eller Versailles. I den moderna stadsbyggnadskonsten ser vi hur en idé blir sten. Inspirationen går tillbaka på Platons samhällsideal. Det finns dock en annan stadsfilosofi.

Blaise Pascal skilde mellan två typer av rationalitet som han kallade *esprit de géométri* och *esprit de finesse*. Distinktionen lämpas också för de två skilda paradigmen inom arkitektur och stadsbyggnad.

Ett belysande exempel på detta är Val d'Aran (Arandalen) i norra Spanien, ett område insprängt i de katalanska Pyrenéerna vid gränsen mot Navarra. Egentligen borde det ha tillhört Frankrike eller, liksom Andorra, blivit politiskt helt självständigt. Deras eget språk är inte katalanska utan aranesiska, en variant av den franska Gascogne-dialekten. Fyra olika språk (aranesiska, katalanska, spanska och franska) talas i detta område som inte är större än 600 kvadratkilometer och har en befolkning på c:a 6.000 innevånare i ett 30-tal byar. Under hela medeltiden och lång tid därefter levde araneserna sitt eget liv baserat på djurskötsel, skog och små terrasserade jordbrukslotter. Politiskt och socialt utvecklades en säregen, icke-feodal herderepublik, med en egen lokal konstitution (*La Querimonia*) som säkrade osplittrat familjearv, lokalt självstyre och demokratiskt valsysteem. Både arkitektur och landskap är fortfarande ett uttryck för traktens obsoleta livsform.

I modern tid förvandlas Val d'Aran såväl sommar som vinter till semester- och rekreationsområde, samtidigt som de gamla näringarna och traditionerna krackelerar. Kungen har här valt sin årliga vistelseplats för skidåkning. Den förändring som ekonomi och socialt liv genomgått på senare tid började under 60- och 70-talet hota den traditionella stadsbilden och arkitekturen. Moderna flervåningshus och hotell började göra sig gällande. När pengarna styr blir allting detsamma. Kommunerna satte igång en plan för att skydda Arandalens traditionella fysiska utseende och åstadkom ett system av mycket detaljerade bestämmelser för fortsatt bebyggelse. Numera byggs det endast stilenliga hus, där material, element och design följer ortens hävdvunna arkitektur. Ändå ser man tydligt skillnaden mellan dessa medvetet planerade hus och den folkarkitektur som växte fram omedvetet under historiens lopp. Skillnaden är inte att några hus är helt fräscha och de andra gamla. Det är husens själ som märks. I det ena fallet ger husen uttryck åt ett folks liv, i det andra är de uttryck för en arkitekts mimetiska iver. De hus som byggs planenligt och efter alla konstens regler är resultat av en analys som fastställer och beskriver de element som kännetecknar traktens

traditionella byggkonst. Folkarkitekturen däremot är en spontan syntetisk produkt där elementen och deras sammansättning inte var planerade utan uppfunna som ett lämpligt uttrycksinstrument och en berättelse av en livsform. Men medan de gamla husen är besjälade av en livsmening som skapat variationer utan att behöva eftersträva det, är de nya husen blott själlösa imitationer som är varandra ganska lika trots strävan efter variation. När analysen blir avgörande i arkitektur och planering, när beskrivningen ersätter berättelsen, blir resultatet likformigt.

Skillnaden mellan modern stadsbyggnad och folkarkitektur är inte närvaron respektive avsaknaden av arkitekten. Folkarkitektur kräver sin arkitekt, men denne fungerar som tolkare av en livsmening i vilken han dialogiskt deltar, medan den moderne arkitekten är en tolkare av medvetna maktintentioner där dialogen lyser med sin frånvaro. Professionaliseringen blir här fullständig.

Ett annat sätt att betrakta fenomenet har med estetikuppfattningen att göra. Dialektiken mellan nytta och estetik skär igenom arkitekturverksamheten. Medan modern stadsbyggnad är en utstuderad verksamhet där uttrycket söker pådyvla brukaren en mening, är folkarkitektur en livsaktivitet där meningen söker sitt lämpliga uttryck. I den moderna stadsbyggnadens arkitektur blir formen och meningen skilda saker, medan folkarkitekturen ser bruk och uttryck som två oskiljaktiga sidor av ett meningsskapande. Den moderna arkitekten eftersträvar att skapa bruk genom den fysiska formgivningen. I folkarkitekturen är det bruket som skapar sitt estetiska uttryck. Att försöka bli alltför medveten om formgivningen är att förvandla medlet till mål och skapar en klyfta mellan uttryck och mening. Detta är esteticismens avart. När det goda brukets krav upptar uppmärksamheten, då ger sig formgivningen av sig själv utan alltför mycket analyserande och planerande. I det ena fallet arbetar man efter regler, i det andra skapar aktiviteten sina egna normer genom sedvänjor.

Modern stadsbyggnad genomsyras av uppfattningen att man kan planera en mening. Genom att planera en fysisk form tror man sig kunna bestämma en mening. Denna totalitära drift är en missuppfattning av vad mening är och gäckas av en folkmening som förvandlar t.ex. ett tänkt parkeringshus till något så annorlunda som en loppmarknad. Metaforer är inte så förutsägbara som man skulle kunna tro, därför att meningen bakom ett uttryck aldrig är entydig. Som befordrare av mening är moderna anläggningar och stadsbilder endast uttryck för en byggande makt, men folket kan alltid revoltera och gjuta in sin egen mening.

Artikel publ. i tidskriften MaMA (Magasin för modern arkitektur)
nr. 10-1995: "En stadens encyklopedi". (sid. 65)

Engelsk översättning:

*- An impressive exhibition of modern European urban design, or rather of art and urban construction, skilfully composed by Jean Dethier and Alain Guiheux, was to be seen between February and October last year, first in Paris and then in Barcelona. Entitled **Visiones Urbanas/La Ville** and taking as its theme the city of the artist and the architect, it featured an almost complete collection of works of art and town plans by all known and many less known painters and urbanists from the whole of Europe between 1870 and 1993. The size and variety of the exhibition within its theme were deceptive to the visitor. So massive was the impact of one single paradigm of urban development that other perspectives were made to seem unthinkable.*

The word VISION suggests a total, momentary contemplation. The exhibition showed how artists and architects had envisaged the city since the end of the 19th century. Thus the city emerged from an aesthetic, not an ethical perspective, as an expression for rather than of the city. It is significant that the exhibition represented the past 120 years. The medieval city, the Arab city or the cities of the ancient world would have been less easy to incorporate in the idea of the exhibition without a good deal of selection and weeding out.

We are forever berating our modern suburbs and city plans and coming out against functionalism and the excessively rational, financially controlled art of urban building. But although much of what has been done in the past few decades may seem ugly and monotonous, it is still a product of the same spirit which created, for example, St Petersburg or Versailles. In modern urban design we see how an idea becomes stone. The inspiration goes back to Plato's ideal society. But there is another philosophy of the city.

*Blaise Pascal distinguished between two types of rationality which he termed **esprit de géométrie** and **esprit de finesse**. The same distinction is applied to the two distinct paradigms of architecture and urban development.*

*An illuminating example of this is provided by Val d'Aran in the north of Spain, a region let into the Catalan Pyrenees on the border with Navarre. It ought really to have belonged to France or, like Andorra, to have become politically independent. Its own language is not Catalan but Aranese, a variant of the French Gascon dialect. Four different languages (Aranese, Catalan, Spanish and French) are spoken in this region, which is no more than 600 km square in extent and has a population of about 6,000 living in 30 or so villages. All through the Middle Ages and for a long time after that, the Aranese led a life of their own, based on livestock farming, timber and small terraced farming plots. Politically and socially, they developed a peculiar, non-feudal pastoral republic with a local constitution of its own (**La Querimonia**) which ensured undivided family inheritances, local autonomy and a democratic elective system. Both architecture and landscape continued to express the region's obsolete way of life.*

Nowadays, in both summer and wintertime, the Val d'Aran is turned into a holiday and recreation area, at the same time as the old economic activities and traditions are cracking up. The King has his annual skiing resort here. During the sixties and seventies, the change undergone by the economy and social life recently began threatening the traditional urban scene architecture. Modern multi-storey buildings and hotels began to appear. When money talks, everything becomes the same. The communes launched a plan for protecting the region's traditional physical appearance and achieved a system of highly detailed provisions for continuing urban development. Nowadays only stylistic appropriate buildings are erected, with materials, elements and design conforming to the region's traditional architecture. And yet one can clearly see the difference between these deliberately planned buildings and the vernacular architecture which unconsciously evolved in the course of history. The difference does not lie in some buildings being brand new and others old. It is the soul of the buildings which shows. In one case the buildings lend expression to the life of a people, while in the other they express the mimetic zeal of an architect. The buildings constructed according to a plan and by all the rules of the game are results of an analysis which identifies and describes the elements characterising the traditional architecture of the region. Vernacular architecture, on the other hand, is a spontaneous synthetic product in which the elements and their composition were not planned but were invented as a suitable means of expression and as the narrative of a way of life. But, whereas the old buildings are inspired by a meaning in life which created variations effortlessly, the new buildings are just soulless imitations and, for all the pursuit of variety, very much of a muchness. When analysis has the last word in architecture and planning, when description supplants narrative, the result will be uniform.

The difference between modern urban development and vernacular architecture is not the presence and absence respectively of the architect. Vernacular architecture requires its architect, but he serves as the interpreter of a meaning of life in which he has the part of an interlocutor, whereas the modern architect is an interpreter of conscious intentions of power in which the dialogue is conspicuous by its absence. This means complete professionalisation.

Another way of looking at the phenomenon is concerned with the view of aesthetics. The dialectic between utility and aesthetic cuts right through architectural activity. Whereas modern urban development is a contrived activity in which expression tries to impose a meaning of the user, vernacular architecture is a living activity in which meaning seeks its appropriate expression. In the

architecture of modern urban development, form and meaning become different things, whereas vernacular architecture looks on use and expression as two inseparable sides of a creation of meaning. Modern architecture aims to create use through physical design. In vernacular architecture it is use which creates its aesthetical expression. Trying to be unduly aware of design means converting the means into the end and creating a gap between expression and meaning. This is the degeneration of aestheticism. When attention is occupied with the requirements of good use, design comes automatically, without too much analysis and planning. In the one instance one works according to rules, in the other activity creates its own norms through customs. Modern urban development is permeated by the opinion that one can plan a meaning. It is believed that a meaning can be determined by planning a physical form. This totalitarian approach is a misapprehension of meaning and is frustrated by a popular opinion which, for example, transforms an intended multi-storey car park into something as different as a flea market. Metaphors are not as predictable as one might think, because the meaning behind an expression is never unambiguous. As vehicles of meaning, modern installations and town-scapes are only the expression of a building power, but the people can always rebel and infuse a meaning of their own.